

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันนานาประเทศต่างให้ความสนใจในสถานการณ์ประชากร ที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรในประเทศต่างๆที่มีค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกันคือ การมีจำนวนประชากรวัยเด็กที่มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ประชากรสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่าประชากรโลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ "สังคมผู้สูงอายุ" (Aging Society) โดยจากข้อมูลการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรโลกมุ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า โดยตลอดช่วงเวลาสามทศวรรษที่ผ่านมา ประชากรผู้สูงอายุซึ่งมีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปนั้น มีจำนวนเพิ่มขึ้นทั้งขนาดและสัดส่วนต่อประชากรทั้งหมด และคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2568 ประชากรโลกจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 15 ของสัดส่วนต่อประชากรทั้งหมด และยังมีแนวโน้มที่สัดส่วนผู้สูงอายุนี้อาจเพิ่มขึ้นเรื่อยๆที่สำคัญจำนวน 2 ใน 3 ของผู้สูงอายุนั้น อยู่ในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะในทวีปเอเชีย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547)

องค์การสหประชาชาติได้ให้นิยามว่าประเทศใดมีประชากรอายุ 60ปีขึ้นไป ในสัดส่วนเกิน 10 % หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป เกิน 7% ของประชากรทั้งประเทศ ถือว่าประเทศนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) และจะเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) เมื่อสัดส่วนประชากรที่มีอายุ 60 ปี เพิ่มขึ้นเป็น 20% และอายุ 65 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นเป็น 14 % สำหรับประเทศไทยนั้นได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging society หรือ Aging society) ในปี พ.ศ.2547-2548 โดยมีจำนวนประชากรสูงอายุ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 10.2-10.4 ของประชากรไทยทั้งประเทศ และคาดว่าจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged society) ประมาณปี พ.ศ. 2567-2568 แต่บางการศึกษาคาดว่าอาจภายในปี พ.ศ. 2570 (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ, 2550)

หลายประเทศต่างให้ความสนใจในการวิจัยและการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น เพื่อนำไปเตรียมตัวรับมือกับการเผชิญหน้ากับผลกระทบต่อภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และการบริหารประเทศอันเนื่องมาจากการเป็นสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งก็มีความสอดคล้องกับการกระตุ้นเตือนจากกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (ยูเอ็นเอฟพีเอ) ที่ต้องการให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกหันมาใส่ใจในสถานการณ์สังคมผู้สูงอายุด้วยเช่นกัน ซึ่งในสถานการณ์ของประเทศไทยนั้น องค์การสหประชาชาติพบว่ามีเพิ่มขึ้นของประชากรสูงอายุ ในระยะเวลาที่จะเข้าสู่ภาวะประชากรสูงอายุค่อนข้างสั้น เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วหลายๆ ประเทศ กล่าวคือ สัดส่วนประชากรสูงอายุไทย จะเพิ่มจากประมาณร้อยละ 8 ในปี พ.ศ. 2543 เป็นประมาณร้อยละ 16 ในปี พ.ศ. 2563 หรือใช้เวลาเพียงประมาณ 20 ปี ในการเพิ่มสัดส่วนประชากรสูงอายุเป็นเท่าตัว ในขณะที่ประเทศพัฒนาแล้ว ส่วนใหญ่ใช้เวลาประมาณ 70 ปี ถึงกว่า 100 ปี ซึ่งการที่สัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ จึงหมายความว่า ประเทศมีระยะเวลาที่ค่อนข้างสั้น ในการเตรียมรองรับการดูแลผู้สูงอายุที่จะเพิ่มขึ้นให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี (วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551)

จากสถานการณ์ดังกล่าวประเทศไทยมีการเตรียมความพร้อม โดยการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมีการจัดทำแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ซึ่งถือเป็นการกำหนดนโยบายในระดับชาติ และมีพระราชบัญญัติผู้สูงอายุที่ใช้คุ้มครองประชากรกลุ่มนี้โดยตรง ซึ่งดำเนินการควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพของคนเป็นศูนย์กลางเพื่อให้ประเทศเป็น "สังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ" (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547)

ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคม โดยเป็นผู้ที่ได้สะสมความรู้ และประสบการณ์มาอย่างยาวนาน ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม ด้านแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา ประเพณี และด้านโภชนาการ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ถูกนำมาถ่ายทอดให้กับบุคคลในรุ่นหลังสืบทอดไป ในทางความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว ผู้สูงอายุยังคงเป็นเสมือนที่ยึดเหนี่ยวให้กับสมาชิกในครอบครัว แต่ในปัจจุบันผู้คนในสังคมถูกบีบคั้นจากสภาพเศรษฐกิจ รวมถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ไม่มีเวลาที่จะใส่ใจในความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวมากนัก จึงทำให้ผู้สูงอายุต้องใช้ชีวิตอยู่เพียงลำพัง ทำให้ประสบการณ์ยากลำบากในการใช้ชีวิต และก่อให้เกิดความเหงาหรือว่าเหว ที่ส่งผลให้เกิดอาการซึมเศร้า วิตกกังวล ซึ่งเป็นปัจจัยในการเพิ่มความรู้สึทางใจในด้านลบ อันเป็นส่วนหนึ่งของความเสี่ยงที่จะทำให้ผู้สูงอายุเสียชีวิตเร็วขึ้นได้ และในขณะเดียวกันผู้สูงอายุยังต้องเผชิญหน้ากับปัญหาในด้านสุขภาพที่มักทรุดโทรมลงตามวัย อีกทั้งยังประสบปัญหาการเข้าถึงสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลของรัฐ รวมไปถึงการประสบปัญหาด้านความมั่นคงทางการเงิน เนื่องมาจากการที่ผู้สูงอายุถูกผลักดันให้ออกจากสนามการแข่งขันของตลาดแรงงาน จึงทำให้สังคมในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะมองผู้สูงอายุว่าเป็นภาระมากกว่าเป็นแหล่งภูมิปัญญาเหมือนดังในอดีต

แต่อย่างไรก็ตามหากประชากรผู้สูงอายุไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ดี และสามารถดำรงชีวิตด้วยตนเองได้อย่างมีคุณค่าแม้ว่าจะอยู่ในวัยสุดท้ายของช่วงชีวิตก็ตาม ผู้สูงอายุ ก็ยังจัดได้ว่า เป็นกลุ่มประชากรที่เป็นพลังสำคัญ แทนที่จะเป็นภาระของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย ทั้งนี้การจะสามารถพึ่งพาตนเองได้ดี และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าต้องมาจากการมีกำลังกายที่แข็งแรง และกำลังใจที่เข้มแข็ง (เจียรนัย ทรงชัยกุล, 2546) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของสุขภาวะ โดยองค์การอนามัยโลกและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือ สสส. (2550) ได้ให้นิยามความหมายไว้ว่า เป็นภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา มิใช่เพียงปราศจากโรคหรือความพิการเท่านั้น ซึ่งสุขภาวะที่สมบูรณ์ทุกๆทางเชื่อมโยงกัน สะท้อนถึงความเป็นองค์รวมอย่างแท้จริงของสุขภาพที่เกื้อหนุนและเชื่อมโยงทั้ง 4 มิติ ได้แก่ (<http://www.pomp.au.edu/factors/whatisHealthy.pdf>)

1. สุขภาวะทางกาย หมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมดี ไม่มีอุบัติเหตุ เป็นต้น
2. สุขภาวะจิต หมายถึง จิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด คล่องแคล่ว มีความเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น

3. สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัว ในชุมชน ในที่ทำงาน ในสังคม ในโลก ซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพ เป็นต้น
4. สุขภาวะทางปัญญา (จิตวิญญาณ) หมายถึง ความสุขอันประเสริฐที่เกิดจากมีจิตใจสูง เข้าถึงความจริงทั้งหมด ลดละความเห็นแก่ตัวทั้งปวง โดยมุ่งเข้าถึงสิ่งสูงสุดตามความเชื่อของแต่ละบุคคล

ดังนั้นการส่งเสริมสุขภาวะในผู้สูงอายุจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่เบิกบาน สร้างแรงบันดาลใจในการทำกิจกรรมต่างๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องควบคู่ไปกับการใส่ใจปัญหาสุขภาพในผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้สูงอายุและคนรอบข้างมักให้ความสนใจค่อนข้างสูง เนื่องจากเป็นรูปธรรมที่สังเกตเห็นได้ง่าย แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องของสุขภาวะจิตนั้น แม้มีความซับซ้อนยากที่จะชี้วัด และมีความหมายในเชิงนามธรรม แต่กลับมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการส่งผลต่อการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

เมื่อพิจารณาข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2551 ยังพบว่า มีจำนวนผู้สูงอายุทั้งสิ้น 6,080,590 คน และมีผู้สูงอายุรับชมรายการโทรทัศน์ในวันธรรมดา (วันจันทร์-วันศุกร์) เป็นจำนวนสูงถึง 6,079,458 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 99.91 ของจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) โดยจากข้อมูลทางสถิติดังกล่าวสามารถเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าสื่อโทรทัศน์นั้นมีความใกล้ชิดกับกลุ่มผู้สูงอายุอย่างมาก ดังนั้นจึงเป็นการดีหากใช้สื่อโทรทัศน์เพื่อช่วยส่งเสริมสุขภาวะในกลุ่มผู้สูงอายุ

จากการสำรวจตารางการออกอากาศของสถานีโทรทัศน์ช่องฟรีทีวี (ช่อง 3, ช่อง 5, ช่อง 7, ช่อง 9 และช่อง Thai PBS) พบว่ารายการสำหรับกลุ่มผู้ชมที่สูงอายุยังมีเป็นจำนวนน้อย อีกทั้งอยู่ในช่วงเวลาที่ไม่น่าเหมาะต่อการรับชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุอย่างแท้จริง ทั้งที่การนำเสนอข้อมูลในรูปแบบรายการโทรทัศน์มีความเหมาะสมสำหรับกลุ่มผู้ชมที่สูงอายุ เพราะมีความสามารถในการนำเสนอสารได้หลากหลายประเด็น อีกทั้งมีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มผู้ชมที่สูงอายุได้ง่ายอีกด้วย

เนื่องด้วยเหตุผลข้างต้นงานวิจัยการสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุนี้ จึงใช้สื่อโทรทัศน์เป็นช่องทางในการสื่อสารผลงานที่ได้สร้างสรรค์ เพื่อช่วยส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยใช้แนวความคิดการสื่อสารเชิงสุนทรีย์ (Aesthetic Communication) ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษากระบวนการสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ โดยเริ่มต้นในการศึกษา และวิเคราะห์ความต้องการของผู้สูงอายุในประเด็นต่างๆ อาทิเช่น ประเด็นทางด้านสุขภาพ จิตใจ และสังคม เป็นต้น เพื่อนำมาปรับใช้กับรูปแบบและเนื้อหาในรายการโทรทัศน์ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการสื่อสารเชิงสุนทรีย์ (Aesthetic Communication) เป็นหลัก เพื่อส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ ยกตัวอย่างเช่น การสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่ทำงานในแวดวงศิลปะ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสื่อสารเชิงสุนทรีย์ เพื่อสะท้อนมุมมองการใช้ชีวิตในช่วงสูงวัยผ่านการทำงานศิลปะ รวมถึงบุคคลนั้นจะเป็นผู้แบ่งปันประสบการณ์และแนะแนวทางในทางในการทำงานศิลปะอย่างเป็นรูปธรรมที่ส่งผลในเชิงบวกทั้งร่างกายและจิตใจให้กับผู้ชมรายการ เพื่อให้ผู้ชมสามารถทำกิจกรรมเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง เป็นต้น และจากนั้นจึงทำการประเมินผลทัศนคติ และความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่ได้ชมรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุในลำดับต่อไป

ปัญหาคำถามวิจัย

1. กระบวนการสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุเป็นอย่างไร
2. ทัศนคติ และความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่ได้ชมรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ
2. เพื่อศึกษาทัศนคติ และความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่ได้ชมรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอ กิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ

ขอบเขตการวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัยผู้วิจัยได้ทำการออกแบบและสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอ กิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ ขั้นตอน การผลิตรายการโทรทัศน์ ขั้นดำเนินการผลิตรายการโทรทัศน์ และขั้นหลังการผลิตรายการโทรทัศน์ โดยนำรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุที่ได้ผลิตขึ้น เป็นจำนวน 2 ตอน จากการเขียนบทโทรทัศน์ 12 ตอน จากนั้นเข้าสู่ขั้นตอนการประเมินผลจากกลุ่ม บุคคลทั้งชายและหญิง อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นชนชั้นกลางของสังคม อาศัยอยู่ในจังหวัด กรุงเทพมหานคร และเป็นสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุสังกัดเขตในกรุงเทพมหานคร จำนวน 40 คน โดยใช้ระยะเวลาในการดำเนินการทั้งสิ้น 6 เดือน

นิยามศัพท์

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

กลุ่มเป้าหมาย หมายถึง บุคคลทั้งชายและหญิง ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นชนชั้น กลางของสังคม อาศัยอยู่ในจังหวัดกรุงเทพมหานคร

กิจกรรมเชิงสุนทรีย์ หมายถึง กิจกรรมที่ใช้หรือได้แรงบันดาลใจจากองค์ประกอบทาง ศิลปะ อันส่งผลต่อประสบการณ์ทางด้านอารมณ์และความรู้สึกของผู้ทำกิจกรรม เช่น กิจกรรมการ วาดภาพ เล่นละคร ร้องเพลง เขียนบทกวี ฯลฯ

สุขภาวะ หมายถึง ความสมบูรณ์พร้อมทั้งทางกายและจิตใจ มีความรู้สึกในทางบวก มากกว่าลบ คือ มีความพึงพอใจ เบิกบานใจ รวมไปถึงเกิดความรู้สึกที่สงบ และผ่อนคลาย

พฤติกรรม的开ป้ดรับสื่อโทรทัศน์ หมายถึง อุปนิสัยการชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ ได้แก่ ความบ่อยครั้งในการชม ช่วงเวลาในการชม จุดมุ่งหมายตลอดจนความชอบในรายการประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นเป็นประจำ

ความต้องการรายการโทรทัศน์ หมายถึง สิ่งที่คาดหวังอยากจะได้รับจากการชมโทรทัศน์ ได้แก่ ความต้องการในด้านเนื้อหา และความต้องการในด้านรูปแบบและวิธีการนำเสนอ

เนื้อหาของรายการ หมายถึง ประเด็นเนื้อเรื่องที่นำเสนอในรายการด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ด้านสุขภาพอนามัย กฎหมาย ท้องเที่ยว เทคโนโลยี ฯลฯ

วิธีการนำเสนอ หมายถึง กระบวนการที่เอาเนื้อหา เรื่องราว ไปสู่ผู้ชมด้วยวิธีต่างๆ เช่น การสัมภาษณ์, ละคร, พิธีกรนำเสนอเนื้อหาเอง ฯลฯ

กลุ่มผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ทำงานในสาขาวิชาชีพการผลิตรายการโทรทัศน์ ประเภททั้งสารคดี หรือมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิต (Life Style) และสุขภาพ โดยมีประสบการณ์ในการทำงานอย่างน้อย 2 ปี ซึ่งในงานวิจัยนี้กำหนดให้มีผู้ผลิตรายการโทรทัศน์จำนวน 3 คน เพื่อให้ข้อมูล

กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจ ทำงานเกี่ยวข้อง โดยมีประสบการณ์ในการทำงานอย่างน้อย 2 ปี หรือมีผลงานทางวิชาการเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ซึ่งในงานวิจัยนี้กำหนดให้มีผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุจำนวน 3 คน เพื่อให้ข้อมูล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อนำกระบวนการสร้างสรรค์รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์เพื่อส่งเสริมสุขภาวะสำหรับผู้สูงอายุ มาใช้เป็นข้อมูลในกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับผู้สูงอายุ

2. เพื่อนำทัศนคติ และความพึงพอใจของผู้สูงอายุที่ได้ชมรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอกิจกรรมเชิงสุนทรีย์ เพื่อส่งเสริมสุขภาพะสำหรับผู้สูงอายุ มาใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ความต้องการในการรับชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ